

1^e zondag van de advent / 27 november 2022

Exegetische notities eerste lezing

Jesaja 2,1-5

De eerste lezing opent met een opschrift dat - vrijwel in dezelfde woorden geformuleerd - ook het opschrift is van het hele boek Jesaja. Het lectionarium heeft het ingekort. De NBV-21 vertaalt het voluit als volgt: *Dit zijn de woorden van Jesaja, de zoon van Amos*¹; *het visioen dat hij zag over Juda en Jeruzalem*. Het opschrift maakt duidelijk dat we te maken hebben met horen/lezen en zien. *Visioen* zou hier opgevat kunnen worden als 'visie'. Hierbij spelen tijd en plaats een belangrijke rol: *op het einde der dagen en de berg waarop de tempel van de Heer staat*.

Jesaja² is geïnteresseerd in twee dingen: de verheerlijking van de tempel als het huis van God en de vrede onder de volkeren. Hij doet dat met woorden in de eerste persoon meervoud: *laat ons optrekken, Hij zal ons zijn wegen wijzen, wij zullen zijn paden bewandelen en laat ons wandelen in het licht van de Heer*. Wij, hoorders en lezers, worden zo meegetrokken in een bedevaart naar Sion, parallel genoemd met Jeruzalem, concreet aangeduid met *berg*. De berg met de tempel van *Jakobs God* - mogelijk te interpreteren als 'God van het volk Israël' - is de hoogste. Dicht bij de hemel wordt een berg van oudsher³ gezien als de verblijfplaats van goden die de mensheid geluk brengt. Alle middelen die dood en verderf zaaien, zullen middelen worden die in de landbouw zorgen voor voedsel en leven mogelijk maken. Zwaarden en speren worden ploegijzers en sikkels.⁴ Zo'n vrede is in de visie van Jesaja mogelijk als de volken bereid zijn van de *Wet, het Woord van de Heer* te leren. Dat kan of moet volgens hem onmiddellijk beginnen. Jesaja voorziet dat uiteindelijk het goede en rechtvaardige het zal winnen van alles wat dat nu nog bedreigt. Hij vertelt zijn visioen van zo'n ideale wereld om mensen de kracht te geven er direct aan te beginnen.

Wanneer zullen de volken daarheen trekken om God te aanbidden? Het tijdsmoment betekent in het Hebreeuws⁵ letterlijk 'in/met/bij het laatste van de dagen'. In het boek Jesaja ligt dit samenstromen in de toekomst en is het niet gerealiseerd. Wanneer we de Sionberg 'invullen' als de Tempelberg in Jeruzalem, dan is de visie van Jesaja deels werkelijkheid geworden. In onze tijd staan op de Tempelberg de joodse klagmuur, de moslimse rotskoepel en Al Aksa moskee waar vele volken heengaan om te bidden. Vrede op die berg lijkt vooralsnog echter toekomstmuziek te zijn.

¹ In het Hebreeuws geschreven als *Amots* en daarom naar men aanneemt niet dezelfde als de profeet Amos (Hebreeuws *Amos*).

² Maar ook de profeet Micha die dezelfde woorden gebruikt (Micha 4,1-3).

³ In het Babylonische Gilgamesj-epos bijvoorbeeld is de 'berg van de ceders' een woonplaats van de goden.

⁴ De profeet Joël heeft het tegenovergestelde: *Doe deze oproep aan de volken: Bereid je voor op de strijd, laat je helden aantreden, laat al je strijders nu ten strijde trekken! Smeed je ploegijzers maar om tot zwaarden en je snoeimessen tot speren, en laat de zwakke zich een held betonen.* (Joël 4,9-10).

⁵ *Be'acharit hajjamim*.

Exegetische notities antwoordpsalm

Psalm 122,1-2.3-4a.(4b-5.6-7.)8-9

De psalmen 120-134 vormen een eigen bundeltje op grond van hun gemeenschappelijke opschrift: *sjier hamma'alôt*, letterlijk 'lied van de opgangen'.⁶ Dit opschrift geeft aan dat het om een pelgrimslied gaat. De antwoordpsalm van vandaag bevat - indien gewenst - de volledige tekst van Psalm 122. De naam Jeruzalem komen we drie keer tegen. Het is niet onaannemelijk dat de psalmist van de beide delen waaruit deze naam is afgeleid: *ir*, 'stad' en *sjaloom*, 'vrede', twee thema's heeft gemaakt.⁷

De zanger en ik-figuur richt zich tot de pelgrims, waartoe hijzelf ook behoort. *Driemaal per jaar dus moeten alle mannen voor de Machtige, de HEER, verschijnen*.⁸ Ook de zogenaamde Sionsliederen in het boek Psalmen⁹ sluiten bij dit voorschrift aan. Ze berusten op de traditie van Sion als de uitverkoren berg met daarop Gods huis. De tempel vormt de *respons*, het refrein en klinkt zowel aan het begin als aan het eind. Zo'n inclusio maakt Gods huis tot het middelpunt van onze aandacht. Naar het voorgeschreven gebruik trekken de stammen op naar Jeruzalem. *Zo dicht opeengebouwd*, schrijft het lectionarium. *Hecht en dicht opeen*, vertaalt de NBV-21, waardoor deze woorden zowel op gebouwen van de stad als op mensen in de stad kunnen slaan. De psalmist spreekt niet over materiële offers die men ook volgens dit voorschrift te Jeruzalem moest opdragen, maar over de lof - te zien als een immaterieel offer - van JHWH die men er liet klinken. In Jeruzalem staan de *zetels van het recht*. Rechtspreken was in vredetijd een belangrijke functie van de elkaar opvolgende koningen. Elke Israëliet kon zich op zijn koning beroepen. Diens *zetel* is meer dan een zitmeubel uit een grijs verleden. De stad Jeruzalem heeft een *omwalling* en zo'n verdedigingsmuur¹⁰ staat er niet voor niets. Een vredeswens is hier zeker op zijn plaats. De weg naar de ontmoeting met God moet leiden tot onderlinge geborgenheid en wederzijdse zorg voor *mijn broeders en mijn makkers*.

Exegetische notities tweede lezing

Romeinen 13,11-14

In de tweede lezing horen we woorden van een haast priesterlijke Paulus. Mogelijk maakt hij gebruik van een tekst uit een doopliturgie die als volgt kan hebben geluid: *Het uur is al voor ons gekomen om uit de slaap op te staan. De nacht is voortgeschreden, de dag is nabij gekomen. Legt dus af de werken van de duisternis en doet aan de wapens van het licht*.¹¹ Paulus speelt met het beeld van het licht omdat *ons heil dichterbij* is. We horen hier Paulus' gelovig verwachte spoedige wederkomst van Christus op aarde.¹² Die verwachting is een inkle-

⁶ Deze 15 psalmen worden ook wel als *cantica graduum*, 'trappsalmen' betiteld, die dan zouden corresponderen met de 15 treden die volgens *Misjna Soeka 5,4* leidden van het mannen- naar het vrouwenplein van de tempel.

⁷ Een ander verrassend aspect van deze psalm gaat in vertaling geheel verloren: de psalmist speelt in het Hebreeuws veelvuldig met vier letters uit de naam Jeruzalem: *reesj*, *sjien*, *lamed* en *mem* (R,S,L en M).

⁸ Exodus 23,14-17 bij het feest van het ongedesemde brood, het oogstfeest en het inzamelingsfeest.

⁹ Psalm 46, 76, 84, 87 en 122.

¹⁰ Hebreeuws *'armoan*, feitelijk een slottoren, maar in het meervoud ook gebruikt voor versterkte woonhuizen,

¹¹ In zijn brief aan de Efeziërs is de verwijzing naar een dergelijke tekst duidelijker: *daarom staat er* (Efeziërs 5,14).

¹² In andere brieven van hem gebruikt Paulus daarvoor de term *parousia* (zie notitie bij de evangelielezing).

ding van een geloof dat zegt dat het ooit begonnen heilswerk eens voltooid gaat en moet worden. Zo'n verwachting is allerminst tijdgebonden.

De nacht loopt ten einde, de dag breekt aan. Paulus gebruikt dat beeld om de nieuwe tijd aan te duiden die met Christus is begonnen. Daar moeten de christenen in Rome zich volgens hem ook naar gedragen. Nachtelijke ondeugden - in het decadente Rome zal daar geen gebrek aan zijn geweest - passen daar niet bij. Paulus noemt die in drie paren: braspertijen & drinkgelagen, ontucht & losbandigheid, twist & nijd. Deze paren lijken noodzakelijkerwijs het gevolg van elkaar te zijn. Deze duisternis moeten christenen achter zich laten en zich *wapenen met het licht*. Een Romeinse soldaat wapent zich met een zwaard. Paulus roept de christelijke Romeinen daarentegen op tot een levenshouding die het daglicht kan verdragen. Hun gedrag moet in overeenstemming zijn met het geloof dat zij hebben aangenomen. Naast zijn wapen draagt een Romeinse soldaat ook een uniform. Daartegenover stelt Paulus vervolgens voor de christen: *Bekleedt u met de Heer Jezus Christus*. Te denken valt aan de mens die wakker wordt door het eerste licht van de dag, opstaat, zijn nachtkleding uitdoet, schone kleren aantrekt en hiermee gewapend de nieuwe dag tegemoet treedt om uiteindelijk de Pax Romana een Pax Christi te laten worden.

Exegetische notities Evangelie

Matteüs 24,37-44

Wanneer Jezus de tempel in Jeruzalem heeft verlaten, wenden zijn leerlingen zich tot hem en vestigen zijn aandacht op de tempelgebouwen. Waarom ze dat doen vertelt Matteüs er niet bij. Jezus zegt dan tegen hen: *Hebben jullie dat alles goed gezien? Ik verzeker jullie: geen steen zal op de andere blijven, alles zal worden afgebroken!* Aangekomen op de Olijfberg gaan zijn leerlingen om hem heen zitten, en zo onder elkaar vragen ze hem: *Vertel ons, wanneer zal dat allemaal gebeuren en aan welk teken kunnen we uw komst en de voltooiing van deze wereld herkennen?* Deze vragen zetten Jezus' voorspelling van de verwoesting van de tempel in veel breder perspectief en vormen ook de aanleiding tot zijn vijfde en laatste toespraak in het Evangelie volgens Matteüs. Gebaseerd op de profeet Daniël schetst Jezus apokalyptische gebeurtenissen. Vervolgens verzekert hij zijn leerlingen dat hun generatie zeker nog niet verdwenen is wanneer al die dingen gebeuren, maar dat niemand weet *wanneer die dag en dat moment zullen aanbreken, ook de hemelse engelen en de Zoon niet, alleen de Vader weet het*. In de Griekse tekst noemt Jezus zichzelf *ho huios tou anthroopou.*, letterlijk 'de zoon van de mens'. Deze term is een hebraïsme, afkomstig van *ben adam*, dat in dichterlijke taal gebruikt wordt om 'de mens' te articuleren: de mens als een klein en zwak afhankelijk wezen. De uitdrukking komt in het evangelie van Matteüs maar liefst dertig keer voor, een aantal dat doet vermoeden dat ze meer is gaan betekenen dan het oorspronkelijke hebraïsme. Deze benaming Mensenzoon wordt verbonden met een andere Griekse term die in de Evangelien alleen door Matteüs wordt gebruikt en dan ook nog alleen in dit hoofdstuk 24: *Parousia*, 'tegenwoordigheid', 'aanwezigheid', 'aankomst'. Het betreft hier een oorspronkelijk protocolair begrip voor een officieel bezoek van een koning of keizer. Zo'n *parousie* moest terdege worden voorbereid, vormde vaak het begin van een nieuw tijdperk en werd als heilbrengend beschouwd. Een latere ontwikkeling betrok de *parousie* op een weldadig verschijnen van een godheid.

De *parousie* van de Mensenzoon wordt in deze lezing gecombineerd met twee thema's. Het tijdstip van zijn aankomst is onbekend en de *parousie* brengt scheiding teweeg. Bij de zondvloed werd behalve Noach en zijn familie niemand gespaard.¹³ Nietsvermoedend en onverwacht werden mensen destijds van de aarde gescheiden. Twee mannen werken op een akker en twee vrouwen zijn aan het malen. Een van de twee wordt meegenomen, de ander achtergelaten. Een dief komt 's nachts inbreken op een onverwacht tijdstip. Totaal onvoorbereid weten de slachtoffers in de drie scènes niet wat hun boven het hoofd hangt. Zo onverwacht - *alleen de Vader weet het* - zal ook de *parousie* van de Mensenzoon zijn. Daarom is waakzaamheid geboden. Welke concrete waakzame houding van de christen verwacht wordt, is te horen in het vervolg van Jezus' laatste rede.¹⁴

Focus

Weest bereid

Zijn wij bereid tot een waakzame levenshouding die er toe leidt dat vrede meer is dan een mededeling over een toekomstige stand van zaken? Zijn wij met het oog op morgen bereid onszelf vrede te laten toe-komen ('ad-vent'), onder ons aanwezig te laten zijn (*parousie*) of ons te laten overkomen?¹⁵ Stellen woorden en visies zonder die bereidheid eigenlijk nog wel iets voor?

¹³ Genesis c. 6-8.

¹⁴ Matteüs hoofdstuk 25, dat - in drieën geknipt - wordt gelezen in liturgisch jaar A op de 32^e en 33^e zondag door het jaar en op Christus Koning.

¹⁵ De door Kees Waaijman voorgestelde evangelieacclamatie van deze zondag luidt *Jij overkomt ons in de nacht* (In: Lof zij U Christus, Heeswijk 2015, 29).